

Ірина МІЩЕНКО
заслужений працівник культури України,
кандидат мистецтвознавства

НЕВІДОМІ СТОРІНКИ УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА XX СТОЛІТТЯ: ВОЛОДИМИР ЗАГОРОДНІКОВ

Долю Володимира Загороднікова — живописця, графіка, автора керамічних творів, можна визнати доволі типовою для художника XX ст. на теренах нашої держави. Інформацію про нього можна знайти у словнику румунських мистців [8], він відомий як австрійський живописець. Про твори цього автора неодноразово писали європейські дослідники. Так, існують окремі праці, що розглядають доробок В. Загороднікова у контексті розвитку сакрального мистецтва сучасної Європи. Серед них книга М. Шнайдера «: zum Werk von W. Zagorodnikow und A. Jawlensky» («Новими шляхами до ікони: щодо творів В. Загороднікова та О. Явленського») [7], розвідка К. Ціслера «Feststehen und befreien. Identität durch Integration. Der heilige Georg im Werk Wladimir Zagorodnikows» («Стверджувати і звільняти. Самовизначення через інтеграцію. Святий Георгій у творчості Володимира Загороднікова») [9] та ін. Найповніше творчий шлях художника висвітлений у дослідженні Х. Поллерус «Der Maler Wladimir Zagorodnikow. 1896 — Kursk — Czernowitz — Graz — 1984. Von der Ikone zum Graffito» («Живописець Володимир Загородніков. 1896 — Курськ — Чернівці — Грац — 1984. Від ікони до графіті») [6], автор якого прагне простежити всі етапи становлення й розвитку непересічної індивідуальності. Натомість, відомості про живописця, який сформувався й досить довгий час (до 44 років) мешкав на території сучасної України, експонуючи тут численні роботи, на сьогодні не подані у жодному вітчизняному виданні з образотворчості (окрім праць автора статті [1]). Хоча наприкінці 1930-х буковинські часописи не тільки неодноразово повідомляли про роботи цього автора, що експонувалися на виставках [5], а й присвячували йому окремі публікації [4].

Тобто, як і у випадку з Олександром Архипенком, Василем Кандинським, Казимиром Малевичем, Давидом Бурлюком, безліччю інших майстрів, ми вкотре сором'язливо не наголошуємо на тому, що ці мистці або є уродженцями України, або вчилися чи працювали тут, перш ніж стати відомими у цілому світі.

Тож зупинимося на окремих епізодах з біографії В. Загороднікова. Народився він 1896 року в Курську (Росія), у родині службовця й журналіста Григорія (Грегора) Загороднікова та Наталії Козміної. Згодом сім'я мешкала у Москві, Одесі та Києві, від 1908 року — у Чернівцях, звідки походив батько. Тут художник перебуватиме з перервами до 1940 року, тобто до часу, коли Буковина, згідно з пактом Молотова-Ріббентропа, перейде під владу Рад. Останнє призведе до того, що вся численна родина Загороднікових, як і він зі своєю дружиною, також мисткинею — Ісидорою Константинович-Хайн, виїде до Німеччини. Подібний винок був досить характерним для кінця 1930 — початку 1940-х. Того ж 1940 року за межі Радянської України до німецького Байройту виїде сім'я відомого буковинського майстра Євзебія Ліпещького, у 1944 році Чернівці залишить і графік Пантелеймон Видинівський, який надалі мешкатиме у Браїлі (Румунія). Надто вже показовою була доля ще одного буковинця — живописця Миколи Івасюка, що на запрошення радянського уряду переїхав до УРСР, а 1937 року був розстріляний у Биківні. Загалом, внаслідок геополітичних процесів на теренах Буковини у 1940-х відбулася доволі різка зміна генерації художників. Випускників знаних європейських академій заступили вихованці навчальних закладів Радянського Союзу, а стилістичне розмаїття попередніх десятиліть замінила жорстка регламентація творчих проявів доби соцреалізму.

До 1941 року, коли родина В. Загороднікових переселиться до Грацу (Австрія), мистцеві доведеться працювати навіть перекладачем (з російської, української та румунської) [6, с. 26–30].

Щодо навчання образотворчості, то початкові навички він отримав саме у Чернівцях — у Першій офіційній художній школі «Gesellschaft der Kunstfreunde in der Bukowina» («Товариства прихильників мистецтва на Буковині») [2], де навчався у відомого чернівецького живописця й графіка, члена віденського об'єднання «Seession» («Сеццесіон») Альфреда Оффнера. Окрім того, В. Загородніков брав приватні уроки в А. Оффнера та М. Івасюка.

Згодом протягом трьох семестрів він навчатиметься в експортній академії у Києві, воюватиме під час Першої світової війни. На Буковину після втечі з табору військовополонених поблизу Берліна В. Загородніков повернеться 1919 року і в травні—червні того ж року вперше візьме участь у чернівецькій виставці. У 1919–1921 роках художник працюватиме асистентом у майстерні академічного маляра і педагога Адама Кратохвилі у Чернівцях. Незважаючи на те, що від 1919 року В. Загородніков змушений, по смерті батька, піклуватися про численну родину і працювати службовцем, він у 1928–1929 роках відвідує заняття у відомій вільній Академії Жуліана та у Гранд Шомьєр у Парижі [6, с. 26–30]. Там він зустрічається з Василем Шухаєвим, котрий, як згодом і буковинські мистці Георг Льовендаль та Артур Кольнік, помітно вплинули на розвиток творчих уподобань Володимира Загороднікова.

Володимир Загородніков

Святий Георгій, 1976

Від 1933 року він працює у Чернівцях театральним художником, бере активну участь у виставках в Румунії, разом з Артуром Вероною виконує фрескові розписи історичного характеру, керує рисувальним класом у Чернівецькій художній школі [6], стає членом, а згодом і касиром «Societății artiștilor ei amicii artelor plastice din Bucovina» («Товариства любителів пластичних мистецтв Буковини») [3], 1940 року вступає до «Sindicatul Artelor Frumoase București» («Синдикату красних мистецтв Бухаресту»), у Міністерстві культур та мистецтва Румунії проходить апробацію як майстер церковного живопису [6, с. 26–30].

1938 року В. Загородніков показує роботи на виставці разом з Ісидорою Константинович-Хайн та Паулем Вероною. Наступна персональна виставка художника відбудеться вже у Граці 1946 року. Від того часу він активно експонує свої роботи, які купуються зібраннями Берліна, Граца та інших європейських міст, виконує розписи у церквах Граца, стає членом кількох мистецьких товариств, зокрема об'єднання художників Штирії. Викладає славистику в університеті, професором якого був. Отримує численні відзнаки: срібну медаль міста Грац (1959), почесну золоту відзнаку міста Грац (1976), австрійський почесний хрест з науки та мистецтва (1977) [6, с. 29]. Помер Володимир Загородніков 9 листопада 1984 року у Граці.

У роботах В. Загороднікова можна застеретти прояви багатьох напрямів, властивих образотворчості тогочасної Європи. У творчому доробку художника, як і багатьох інших мистців ХХ ст., риси різних напрямів подекуди існували паралельно, проявляючись лише в окремих жанрах.

У портретних творах та пейзажах 1930–1940-х років помітні риси експресіонізму («Карпати», 1934; «Без назви», 1936). Різкі контрасти, притаманні краєвидам 1930-х, наступного десятиліття замінюють щільність живописної поверхні, а подекуди більш традиційна мальовничість вирішення.

Стилістика експресіонізму присутня і у виконаних художником уже під час перебування в Австрії серіях монотипій «Биліни» та «Апокаліпсис» (1944). Ламкість ліній, здеформовані об'єми, перепади тону і контрасти кольорних сполучень, стиснення картинного простору робіт 1930-х років у циклах пізнішого часу доповнені підкресленою динамічністю сповненої драматичної напруги композиції, подекуди гротесковою карикатурністю персонажів та різкістю ніби проритованих обрисів. Подібні деталі зустрічаємо і у роботах початку 1950-х років, зокрема, у сповнений іронії серії «Щуролов» (1951). Побудована на неспокійній пластичній гнучких постатей, виразності силуетів й ліній, вона в алегоричній формі відбиває своєрідне перетинання світу оманливої реальності і прихованої сутності, людей і тіней, виявляє протиріччя між зовнішньою гармонією існування суспільства та справжніми прагненнями і вчинками його членів.

Проте найзначнішими для майстра стало, вочевидь, звернення до епічної тематики «Билін». Розробляючи цілісний за вирішенням ансамбль, В. Загородніков виконав варіант книжкового оформлення «героїчних пісень» (як зазначено на титульному аркуші), в багатьох рисах наслідуючи традиції оздоблення рукописної книги. Сторінки з текстом поєднують у собі вишукану трансформацію орнаментів часів Київської Русі та шрифт, окреслення літер якого нагадують дещо спрощений й осучаснений готичний. Використання в ілюстраціях техніки монотипії надає їм спонтанності, емоційної виразності, підкреслюючи динамічність масивних постатей богатирів контрастами кольорних плям та активністю живописних фактур («Герой Вольга», «Смерть Святогора»).

Від середини 1930-х років, коли на чернівецьких виставках з'явилися виконані художником копії та інтерпретації стінописів соборів Південної Буковини («Гумора», 1936), у доробку В. Загороднікова спостері-

Шчуролов. Монотипія. 1951

Крила ангелів, 1977

гаємо звернення до релігійних композицій. Мотиви ще візантійського іконопису найчастіше присутні у роботах 1950–1970-х років: «Ікона», «Без назви» (обидві — 1977), «Без назви» (1980) та ін. Використовуючи притаманне стародавнім образам золоте тло, мистець залишає лише знайомі лінії, силуети, окремі впізнавані деталі поширених у християнстві сюжетів, водночас зберігаючи глибинні ознаки, саму сутність класичного іконопису. Так, в «Іконі» (1977) можна помітити подібність з мотивом «Єлеус» («Замилування»), в іншій композиції — «Зустрічі Марії та Єлизавети». Доволі часто у станкових та монументальних роботах В. Загороднікова присутній мотив крил («Крила ангелів», 1977), а зображення архістратига Михаїла він ніби наповнює сяйням вогню, зберігаючи контури цілком традиційного вигляду персонажа («Архангел Михаїл», 1966).

Не випадково німецькі й австрійські науковці, досліджуючи релігійне малярство художника, справедливо вважають його одним з реформаторів сучасної ікони, вбачаючи паралелі у творчості В. Загороднікова й такого відомого майстра, як О. Явленський [7]. Творчий шлях мистця певною мірою нагадував і художні пошуки В. Кандинського, а роботи останнього подекуди ставали й висхідною точкою для створення його власних полотен («Святий Георгій», 1933). Зберігаючи усталену іконографію у всіх численних інтерпретаціях згаданого мотиву, Володимир Загородніков прагнув досягти виразності через динаміку зображень, ритмічність ліній та кольорних плям. Згодом, уже в 1940–1950-х роках, він неодноразово у станкових та монументальних роботах повертався до цього образу, який набував усе більшої умовності й лаконічності, поступово перетворюючись на знак («Святий Георгій», 1959, 1973).

Подібні аналогії тим більше доречні, позаяк В. Загородніков, пройшовши захоплення експресіонізмом, іншими модерними течіями середини ХХ ст., у творах 1960-х років якнайближче підійшов до абстрактного мистецтва, що виявилось, насамперед, у відході від фігуративних зображень і широкому використанні в якості візуального образу графічних накреслень літер («Без назви», 1962) та ритмізованих площин кольору («Медитація V», 1965). Уже від 1950-х років у його творах помітне зацікавлення потенційною образністю літер кирилическої абетки, що відбулося, зокрема, у роботах «Шрифти» (1975), «Церковнослов'янський П» того ж часу. В останніх бачимо використання стилістики й виразності техніки сграфіто, поєднання принципів побудови візерунків та шрифтових композицій. Подекуди й самі літери стають елементами орнаменту, втілюючи первісну ідею невідповідності накреслення кожного знаку, сповненого ледь не сакрального змісту. Розташовані ж у вигляді фризової композиції, такі зображення нагадують водночас і найдавніші зображення-оповідання, і звичний друкарський набір книжкової сторінки. Згодом накреслення літер, перетворених на орнаментальні мотиви, у поєднанні з рисками, зубцями, простими геометричними фігурами, стануть основою лаконічного й вишуканого декору у кераміці мистця. На елемент такого оздоблення перетворюються й іконографічні схеми традиційних релігійних композицій («Керамічна ваза», 1977).

Протягом 1970–1980-х років В. Загородніков звертається й до створення монументальних розписів сакрального характеру. У «Воскресінні» 1977 року, виконаному для собору на Антон-Ліппе плац у Граці, пропорції зображень, колористичне вирішення, притаманні давнім іконам і поєднані з асоціативністю мислення, створюють лаконічний та цілісний, урочисто піднесений за звучанням образ. Цілісно покладені мазки утворили тут різномасштабні кольорні площини з активними мальовничими фактурами, що привносять у сюжет несподівану емоційну напругу.

У 1981–1982 роках 85-літній живописець виконує триптих у вітарі капели на території Педагогічної академії Грац-Егенберг. Насичена символами й алегоріями робота вирізняється підкресленою лапідарністю, поєднуючи ознаки одразу кількох сюжетів, зокрема Євхаристії (зображення потири і переламаного хліба на стовпі), «Воскресіння», вирішення якого нагадує роботу 1977 року. Картинний простір триптиха позначений подвійними арками-вратами із вписаними в них символічними літерами «альфа» і «омега». Трохи порушуючи симетрію, автор виділяє центральну частину, створюючи ілюзію наближення її до глядача. На думку Х. Поллеруса, цей фрагмент символізує досконалість та вічність Господа, втілюючи образ впорядкованого ним світу [6, с. 196]. Ясність композиційної побудови доповнена стриманістю теплої колірної гами, мерехтливістю золотавого зображення у центрі триптиха, яке виступає як важливий і необхідний акцент. Живопис вирізняється відчутною патозністю мазків, які трохи пожвавлюють одноманітність локальних тонів. Виконуючи розпис, В. Загородніков ретельно продумує й весь ансамбль оздоблення капели, аби створити особливу атмосферу служіння не тільки завдяки лаконічності церковного начиння, а й підкресленою відкритістю простору.

Таким чином, у доробку В. Загороднікова зустрічаємо прояви багатьох художніх напрямів ХХ ст., зокрема експресіонізму (1930-і роки), експресивного символізму (1950-і), абстрактного мистецтва (кінець 1950–1970-і роки), наростання декоративності у творах 1970-х років.

Навіть короткий огляд доробку Володимира Загороднікова переконує у непересічності його обдаровання, змушує замислитися про необхідність включення імені цього автора не тільки до історії мистецтва Австрії або Румунії, а й України, на теренах якої він тривалий час жив і працював. Так само принаймні згадки в історії українського мистецтва заслуговують і прізвища величезної кількості художників, нині записаних (або й не занотованих) в історії культур інших держав.

1. Міщенко І. Риси експресіонізму в доробку буковинських художників першої половини ХХ століття // Студії мистецтвознавчі. — 2011. — Ч. 4. — С. 115–129.
2. Справа з наглядом за діяльністю товариства розвитку мистецтва «Gesellschaft der Kunstfreunde in der Czernowitz». Статут, листування, протоколи. 28 березня 1903 — 29 січня 1913 // Державний архів Чернівецької області. — Ф. 3. — Оп. 2. — Спр. 20659. — 35 арк.
3. Справа про реєстрацію товариства робітників мистецтва м. Чернівці. 1932–1933 // Державний архів Чернівецької області. — Ф. 118. — Оп. 5. — Спр. 7370. — 48 арк.
4. Besuch bei unseren Malern // Czernowitzer Allgemeine Zeitung. — 1935. — 26. Dezember.
5. Kern M. Zeugen der Bucovinaer Vergangenheit (Im Museum «Regele Carol II») // Czernowitzer Allgemeine Zeitung. — 1935. — 26. Dezember.
6. Pollerus H. Der Maler Wladimir Zagorodnikow. 1896 — Kursk — Czernowitz — Graz — 1984. Von der Ikone zum Graffito. — Graz, 2006.
7. Schneider M. Zum Werk von W. Zagorodnikow und A. Jawlensky. — Koeln, 2003.
8. Un secol de arte frumoase in Bucovina. — Suceava, 2005. — P. 102–103.
9. Zisler K. Feststehen und befreien. Identitaet durch Integration. Der heilige Georg im Werk Wladimir Zagorodnikows // Lernprozesse im Glauben: Giessener Schriften zur Theologie und Religionspaedagogik. — Giessen, 1991. — Bd 6. — S. 248–254.

Анотація. Долю Володимира Загороднікова (1896–1984) можна визнати доволі типовою для мистця ХХ ст. на теренах нашої держави. Художник, який сформувався й тривалий час мешкав на території сучасної України (у Чернівцях), на сьогодні, будучи надзвичайно цікавим майстром, не поданий у жодному вітчизняному виданні з образотворчості (за винятком праць автора статті). Натомість про нього згадано у словнику румунських мистців, він відомий як австрійський живописець.

Ключові слова: Володимир Загородніков, експресіонізм, експресивний символізм, абстрактне мистецтво, релігійне малярство.

Аннотация. Судьбу Владимира Загородникова (1896–1984) можно считать достаточно типичной для художника ХХ в. в нашей стране. Живописец, который сформировался и долгое время жил на землях современной Украины (в Черновцах), ныне, будучи очень интересным мастером, не представлен в отечественных изданиях по изобразительному искусству (за исключением работ автора статьи). В то же время он упомянут в словаре румынских авторов, известен как австрийский живописец.

Ключевые слова: Владимир Загородников, экспрессионизм, экспрессивный символизм, абстрактное искусство, религиозная живопись.

Summary. The destiny of Volodymyr Zagorodnikow could be considered fairly typical for the artist of the twentieth century on the territory of our country. The artist, who was shaped and lived a long time on the territory of Ukraine, today, being extremely interesting master, is not disclosed in any of the national fine arts editions (except for works of the author of this article). Nevertheless, he is mentioned in the dictionary of Romanian artists and is known as the Austrian painter.

Keywords: Volodymyr Zagorodnikow, expressionism, expressive symbolism, abstract art, religious painting.